

6-1-2021

IMPORTANT ASPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR FINANCIAL REPORTING AND AUDIT

Ulugbek Azizov Prof.

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Azizov, Ulugbek Prof. (2021) "IMPORTANT ASPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR FINANCIAL REPORTING AND AUDIT," *International Finance and Accounting*: Vol. 2021 : Iss. 3 , Article 10.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2021/iss3/10>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

Профессор У.У.Азизов

МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ВА АУДИТ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. Иқтисодиётни инновацион ривожлантиришда ташқи савдо операцияларини амалга оширадиган ва хорижий инвестицияларни жалб этадиган корхоналар сони ортиб бормоқда. Шу билан бирга, корпоратив бошқарувнинг замонавий усулларини жорий этиш чора-тадбирлари қабул қилинганлигига қарамай, халқаро молиявий ҳисобот ва аудит стандартларини жорий этишга, хорижий инвесторлар учун зарур ахборот муҳитини таъминлашга тўсқинлик қилаётган тизимли муаммолар сақланиб қолмоқда.

Мазкур мақолада молиявий ҳисобот ва аудитнинг халқаро стандартларини Ўзбекистонда жорий этишнинг муҳим жиҳатлари, биринчи навбатда эътибор қаратилиши зарур бўлган устувор вазифалар ва уларнинг ечими бўйича хулоса ва таклифлар ёритилган.

Таянч сўзлар. молиявий молиявий ҳисобот, аудит, молиявий ҳисобот халқаро стандартлари (МҲҲС), аудитнинг халқаро стандартлари (АҲС), аудитор, “IT-бухгалтер-аудитор”.

Professor U.U.Azizov

IMPORTANT ASPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR FINANCIAL REPORTING AND AUDIT

Abstract. The number of enterprises engaged in foreign trade operations and attracting foreign investment in the innovative development of the economy is growing. At the same time, despite the measures taken to introduce modern methods of corporate governance, there are still systemic problems that hinder the introduction of international financial reporting and auditing standards, providing the necessary information environment for foreign investors.

This article describes the important aspects of the introduction of international standards of financial reporting and auditing in Uzbekistan, the priorities that need to be addressed in the first place, and conclusions and recommendations for their solution.

Keywords. International Financial Reporting Standards (IFRS), audit, International Standards on Auditing (ISA), Auditor, “IT Accountant-Auditor”.

КИРИШ

Кейинги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётининг жаҳон бозорига интеграциялашуви жараёни изчиллик билан амалга ошмоқда. Жумладан, амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар иқтисодиётнинг барча тармоқлари ва соҳаларида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш орқали узоқ муддатли барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашга қаратилган.

Ўзбекистоннинг жаҳон бизнесига интеграциялашуви халқаро инвесторларга ҳамкорлик қилиш учун қизиқиш уйғотган маҳаллий хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини халқаро стандартлар талаблари асосида тушунарли, шаффоф, ишончли ва аниқ ҳолатда

умумэтироф этилган қоидаларга мувофиқ тақдим этилиши заруратини келтириб чиқармоқда. Бу эса сиёсий ва макроиқтисодий барқарорликни таъминлашда инвестиция сиёсатини такомиллаштириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш мақсадида халқаро матнадартлар бўйича бухгалтерия ҳисоби ва аудит соҳаларида қатор ижобий ишлар амалга оширилиши зарур[3].

Бугунги кунда дунё ҳамжамиятида молиявий ҳисоботларнинг умумэтироф этилган халқаро стандартларининг мавжуд концепциялари ва принциплари асосида иқтисодиётсоҳа ҳамда тармоқларида қўлланилиши юзасидан таҳлилий маълумотлар қуйидаги жадвалда акс эттирилган:

1-жадвал

Молиявий ҳисоботлар умумэтироф этилган халқаро стандартларининг иқтисодиёт соҳаси ва тармоқларида қўлланилиши¹

Т/Р	Молиявий ҳисоботларнинг умумэтироф этилган халқаро стандартлари	Қўлланиладиган соҳа ва тармоқлар
1.	IAS (International accounting standards) <i>БҲҲС (Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари)</i>	Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида фаолият кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар
2.	IFRS (International finance reporting standards) <i>МҲҲС (Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари)</i>	
3.	IAS (International auditing standards) <i>АҲС (Аудитнинг халқаро стандартлари)</i>	
4.	IPSAS (International public sector accounting standards) <i>ДСМҲҲС (Давлат сектори учун Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари)</i>	Давлат сектори ташкилотлари (<i>махсус</i>)
5.	GAAP (General accounting accepted principles) <i>(Бухгалтерия ҳисобининг умумқабул қилинган тамойиллари)</i>	Тижорат ва нотижорат ташкилотлари (<i>асосан АҚШда</i>)

Бугунги кунда дунёнинг аксарият давлатларида Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МҲҲС) қўлланилади. Мазкур стандартларни республикамиз амалиётида жорий этиш юзасидан айна пайтда кўплаб илмий тадқиқот ишлари ва амалий чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Хусусан, мамлакатимизда ушбу соҳа мутахасислари С.Джуманов, томонидан МҲҲСга ўтиш ва уни жорий этиш барча мамлакатлар учун долзарб масала бўлиб қолаётганлиги [4], А.Авлақулов томонидан эса халқаро стандартларга ўтишдан асосий мақсад халқаро бозорга чиқиш ҳамда инвестицияларни жалб этиш, шунингдек бу жараёнда қулай инвестицион муҳит, компаниялар фаолияти очиклиги, бошқарувнинг акциядорлар олдидаги ҳисобдорлиги, корпоратив бошқарувнинг замонавий

¹Муаллиф томонидан тайёрланган.

услугларининг жорий қилиниши акциядорлик жамиятларининг ривожланишига муҳим ҳисса қўшиши тадқиқ этилган ва илмий асослаб берилган [6].

Таъкидлаш жоизки, МХХС методологиясини ўрганиш молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ва тақдим этишнинг Концептуал асосларида (Framework for the Preparation of Financial Statements) белгиланган принциплардан бошланиши керак. Ушбу ҳужжат стандарт ҳисобланмайди ва рақамга эга эмас, аммо МХХСни тушуниш учун аниқ асосларни ўз ичига олади. Унда келтирилган принциплар концепцияларга асосланади [7]. Молиявий ҳисоботдаги ахборотларнинг ишончлилиги ички ва ташқи фойдаланувчиларга хўжалик юритувчи субъектларнинг операцион, инвестицион ҳамда молиявий фаолиятидаги келажақдаги пул оқимларини прогнозлашга шу асосда муҳим иқтисодий қарорларни қабул қилишга имконият яратади.

Ўтган йилларда мамлакатимизда ҳисоб юритиш ва аудит соҳасининг норматив-ҳуқуқий ва услубий базаси такомиллаштирилди, шунингдек аудиторлик фаолиятини лицензиялашнинг соддалаштирилган ҳамда муддатсиз тизими жорий этилди. Бу эса ўз навбатида, ҳисоб юритиш ва аудиторлик хизматлари бозорининг шаклланишига ҳамда маҳаллий профессионал ташкилотларнинг йирик халқаро тармоқларга интеграциясини таъминлашга имкон яратди. Шу билан бирга, соҳада мавжуд айрим муаммо ва нуқсонлар аудиторлик фаолиятининг янада ривожланишига, корпоратив бошқарув тизими сифатини яхшиланишига ҳамда профессионал бухгалтерия ҳисоби ва аудиторлик хизматларининг аҳамиятини ошишига тўсқинлик қилиб келмоқда.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Сўнгги йилларда соҳадаги мавжуд муаммоларни бартараф этиш мақсадида бир қатор янги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 сентябрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3946-сонли ва 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига (МХХС) ўтишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарорлари бунга яққол мисол бўлади.

Ушбу меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ, 2020 йил январдан бошлаб аудиторлик ташкилотлари аудиторлик фаолиятини фақат Халқаро бухгалтерлар федерацияси томонидан нашр этиладиган аудитнинг халқаро стандартлари асосида амалга оширишлари, хўжалик юритувчи субъектларни МХХСга ўтишга тайёрлаш ва мувофиқлаштириш жараёнини тубдан қайта кўриб чиқиш каби долзарб масалалар белгилаб берилди. Хусусан:

1. 2021 йил якунларидан бошлаб мажбурий равишда МХХС асосида молиявий ҳисоботни тайёрлайдиган шахслар рўйхати белгиланди. Ушбу рўйхатга акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари

ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар киритилди. Улар 2021 йил 1 январдан бошлаб, МҲХС асосида бухгалтерия ҳисобининг юритилишини ташкил этишлари, халқаро стандартларни сифатли қўллаш учун етарли бўлган бухгалтерия хизмати ходимлари билан таъминлашлари белгилаб қўйилди.

2. Етарли билим ва кўникмаларга эга бўлган кўплаб малакали мутахассислар тайёрлаш заруратини эътиборга олган ҳолда, миллий кадрларни тайёрлашга нисбатан мутлақо янги комплекс ёндашув асосида фаолиятни ташкил этиш масалалари ҳам белгилаб берилди. Бунда:

2020-2025 йиллар давомида МҲХС бўйича биринчи марта ўқитиш, малакани ошириш, шунингдек бухгалтерларни халқаро сертификатлаш доирасида (АССА дастурлари бўйича) имтиҳон топшириш учун рўйхатдан ўтказиш харажатлари республика бюджетидан қопланиши;

халқаро бухгалтер сертификатига эга бўлган талабгорлар олий таълим муассасалари магистратурасининг “Бухгалтерия ҳисоби” ва “Аудит” мутахассисликларига кириш имтиҳонларини топширмасдан тўлов-контракт асосида ўқишга кириш ҳуқуқига эга бўлиши каби имтиёзлар яратилди.

Мазкур яратилган шарт-шароитлар МҲХС соҳасида малакали амалиётчи мутахассисларни ўз вақтида тайёрлаш билан бирга, соҳа учун кадрлар тайёрлашнинг миллий тизимини барпо этишга ҳам замин яратди.

Бугунги глобализация жараёнлари шиддат билан кечаётган шароитда рақамли ва инновацион иқтисодиётни барпо этиш учун, албатта, барча соҳа ҳамда тармоқларда аниқ ва шаффоф, яхлитҳамда узлуксиз, барча учун бир хил ва тушунарли ҳисоб-китоб тизими ва шаклларини жорий этиш ўта муҳим вазифа бўлиб ҳисобланади.

Миллий қонунчилигимизга мувофиқ давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, Ўзбекистон Республикасида рўйхатга олинган юридик шахслар, уларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳамда ундан ташқарида жойлашган шўъба корхоналари, ваколатхоналари, филиаллари ҳамда бошқа таркибий бўлинмалари бухгалтерия ҳисоби субъектлари ҳисобланади. Шунингдек, юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахслар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек чет эл юридик шахсларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ваколатхоналари, филиаллари ва бошқа таркибий бўлинмалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳисоб юритиши ҳамда ҳисобот тақдим этиши белгиланган [1].

МҲХСга мувофиқ ҳар қандай активлар, мажбуриятлар, капитал, захиралар, даромадлар, харажатлар, фойда ва зарарлар, уларнинг ҳаракати билан боғлиқ хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобининг объектлари этиб белгиланган.

Сўнги йилларда дунё миқёсида глобаллашув ва интеграция жараёнларининг жадаллашиши натижасида миллий компаниялар томонидан бухгалтерия ҳисобини юритиш ва аудит ўтказиш жараёнини халқаро стандартлар асосида ташкил этишга бўлган эҳтиёжни кескин

ортишига олиб келмоқда. Иккинчи томондан, ахборот технологияларининг жадаллик билан ривожланиши бухгалтерия ҳисобини тўлиқ автоматлаштирилган тарзда юритилишига замин яратмоқда. Бунга сунъий интеллект, рақамлаштириш ва блокчейн технологияларини ривожланиши ҳам ўз таъсирини кўрсатиб, компания ҳамда ташкилотларнинг барча операцияларини махсус компьютер дастурлари ва иловалари асосида исталган маконда ва замондан туриб бошқариш имкониятларини юзага келтирмоқда.

Ривожланган хорижий давлатлар тажрибаси ва соҳада олиб борилаётган илмий тадқиқотлар натижасидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, яқин келажакда иқтисодиётнинг барча соҳалари ҳамда тармоқларида, шу жумладан давлат тизимида ҳам бухгалтерия ҳисобини юритиш билан боғлиқ ишлар тўлиқ рақамлаштирилади. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодиётнинг барча соҳалари ва тармоқларида бухгалтерия ҳисоби соҳасида ишчи ўринларининг кескин қисқаришига олиб келади. Шундан келиб чиқиб, келгусида бухгалтерия ва аудит соҳалари учун кадрлар тайёрлаш масаласи бугунги кунда ўта долзарб вазифага айланиб бормоқда.

Ҳозирги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг барча тармоқларивасоҳаларига рақамли иқтисодиётни жорий этиш масаласи жиддий эътибор марказида бўлиб турибди. Бу борада тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам қабул қилинган.

Бироқ, шу билан бирга амалиётда хўжалик юритувчи субъектларнинг бухгалтерия ҳисобива унинг назоратини ташкил этиш билан боғлиқ фаолиятида бугунги кун талабларига мутлақо жавоб бермайдиган эскича қарашлар, ҳисобот шакллари, ҳисобварақлар режаси, стандартлар, услубиёт (методология), қоғозбозлик ва ортиқча вақт сарфини талаб этувчи унсурлар сақланиб қолмоқда. Хусусан, иқтисодиётнинг молиявий сектори бўлган банклар, нобанк кредит ташкилотлари, суғурта компанияларида, шунингдек айрим йирик акциядорлик жамиятларида молиявий ҳисобот шакллари, ҳисобварақлар режаси, услубиёт МҲХС талабларига имкон қадар яқинлаштирилган ҳолатда юритилаётган бўлса, иқтисодиётнинг реал сектори корхона ва ташкилотларида, шунингдек давлат тизими муассасаларида бухгалтерия ҳисоби ҳанузгача собиқ иттифоқ давридан “меърос” бўлиб келаётган мутлақо бугунги давр талабларига жавоб бермайдиган шакллар ҳамда услубиёт асосида юритиб келинмоқда[6].

Республикамиздаги мавжуд барча турдаги корхона ҳамда ташкилотларнинг, муассасаларнинг – юридик шахсларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини юритиш, аудитдан ўтказиш ишларини ташкил этиш билан боғлиқ умумий муаммоларни таҳлил қилиш натижаларидан келиб чиқадиган хулосаларга тўхталадиган бўлсак, қуйидаги энг муҳим масалаларни қайд этиб ўтишни ўринли деб ҳисоблаймиз:

1. Фаолиятни хўжалик юритиш шаклига қараб, турли норматив ҳужжатлар асосида ташкил этилиши;
2. Барча учун бир хил бўлган ягоналик принципини мавжуд эмаслиги;

3. Ҳисобварақлар режаси ва молиявий ҳисобот шакллари нинг субъектларнинг тоифасидан келиб чиқиб, бири-биридан кескин фарқ қилиши;

4. Молиявий ҳисоботларни ички ва/ёки ташқи фойдаланувчилар учун турлича ёндашув ва шаклларда расмийлаштирилиши.

Мазкур ҳолатлар, албатта, мамлакатимиз иқтисодиётининг халқаро майдонда мустаҳкам ўз ўрнини топишига, инвестицияларни янада кенг миқёсда ва қулай шартлар асосида жалб қилинишига, интеграция жараёнларининг кучайиши, мамлакатимиз экспорт салоҳияти ва рақобатбардошлигининг янада ошишига салбий таъсир ўтказиб келмоқда.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Шу сабабли, юқорида қайд этилган муаммоларни жуда қисқа фурсатларда жадаллик, изчиллик ва қаъият билан бартараф этилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз ҳамда қуйидаги амалий таклиф ва тавсияларимизни билдираемиз:

Биринчидан, мамлакатимизда бухгалтерия ва аудит соҳаси учун олий маълумотли кадрлар тайёрлаш тизимида туб ислохотларни амалга ошириш зарур.

Сўнги йилларда дунё миқёсида глобаллашув ва интеграция жараёнларининг жадаллашуви, ахборот технологияларининг жадаллик билан ривожланиши бухгалтерия ҳисобини тўлиқ автоматлаштирилган тарзда юритилишига олиб келади. Бунга сунъий интеллект, рақамлаштириш ва блокчейн технологияларининг ривожланиши ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Компания ва ташкилотларнинг барча операциялари махсус компьютер дастурлари ҳамда иловалари асосида исталган маконда ва замонда инсон иштирокисиз амалга оширилади. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодиётнинг барча соҳалари ва тармоқларида бухгалтерия ҳисоби соҳасида ишчи ўринларининг кескин қисқаришига олиб келади.

Шундан келиб чиқиб, келгусида бухгалтерия ҳамда аудит соҳалари учун кадрлар тайёрлаш масаласида эски ва анъанавий тарзда ташкил этилган бакалавриятнинг тегишли таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликлари учун белгиланган қабул квотасини кескин қисқартириш ҳисобига, улар ўрнига “IT-бухгалтер-аудитор” таълим йўналиши ва мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлашни йўлга қўйилиши мақсадга мувофиқ;

Иккинчидан, мамлакатимизда иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқлари корхона ҳамда ташкилотларда, шунингдек давлат тизимидаги бюджет ташкилотлари ва муассасаларда, умуман тижорат ва нотижорат ташкилотларда – юридик шахслар фаолиятида МҲХСни тўлиқ жорий этилишини қатъият билан жадаллаштириш лозим.

Бунда, бухгалтерияда барча молия-ҳисоб ишлари билан боғлиқ жараёнларни рақамлаштириш, дастурий алгоритмларни яратиш ва улар имкониятларидан кенг ҳамда самарали фойдаланишни йўлга қўйиш, “Ягона

ҳисобварақлар режаси, ягона ҳисобот ва ягона дастурий таъминот” тамойилига асосланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Ушбу таклифҳамда тавсияларимизни амалиётга жорий этилиши Ўзбекистонда бухгалтерия ва аудит соҳасида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларни янада кенгайтиши ҳамда такомиллашувига хизмат қилиши ва бу орқали мамлакатимиз иқтисодиётига инвестицияларни янада кенг миқёсда ҳамда қулай шартлар асосида жалб қилинишига, интеграция жараёнларининг кучайишига, экспорт салоҳияти ва рақобатбардошлигининг янада ошишига имкон беради деб ишонамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонун, ЎрҚ-404, 13.04.2021 й. www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисобот халқаро стандартларига ўтиш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-4611 сон Қарори, 24 феврал, 2020 йил.
3. А.Каримов, М.Хожиев. МҲХС – Халқаро молиявий бозорга чиқиш имкониятларини оширадими?. Молия. Илмий журнал. - Тошкент, 2020 йил, № 2-сон 14-22 бет.
4. Джуманов С.А. Молиявий ҳисобот ахборотларини халқаро стандартлар асосида компиляция қилиш: Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2019. -56 б.
5. Khojiyev M.S. Integration of Uzbekistan into the world economic community within the framework of audit standardization based on international financial reporting standards. // Journal of critical reviews. Vol 7, Issue 11, 2020: page 433-436 doi:10.31838/jcr.07.11.77. <http://www.jcreview.com/?mno=117731>.
6. Авлокулов А.З. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларида молиявий натижалар кўрсаткичларини акс эттириш хусусиятлари.// “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. №2, апрель, 2017 йил.
7. www.iasplus.com – Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements.
8. Jérémie Bertrand, Héléne de Brebisson, Aurore Burietz. Why choosing IFRS? Benefits of voluntary adoption by European private companies. // International Review of Law and Economics, Volume 65, March 2021, 105968.
9. Milos Tumpach Zuzana Juhászová Zuzana Kubaščíková Petra Krišková. Datasets of impact of the first-time adoption of IFRS 16 in the financial statements of Slovak compulsory IFRS adopters. // Data in Brief, Volume 36, June 2021.
10. Orhan Akisik. The impact of financial development, IFRS, and rule of LAW on foreign investments: A cross-country analysis. // International Review of Economics & Finance, Volume 69, September 2020, Pages 815-838.